

sommingen van de namen der studenten, aangevuld met hen betreffende genealogische, bio- en bibliografische gegevens. De bibliografische beschrijvingen zijn soms wat onbeholpen en bevatten allerlei fouten. Ook overigens treft men in de verzamelde gegevens vrij veel slordigheden (en leemtes) aan. Al is de wijze waarop zij de gevonden gegevens hebben verwerkt niet boven alle kritiek verheven, erkend moet worden dat Van den Boom en Driessen een grote hoeveelheid niet gemakkelijk bijeen te brengen materiaal hebben verzameld dat, mits voortdurend gecontroleerd, nuttige diensten kan bewijzen bij verder onderzoek.

De *Voorlopige lijst van studenten van de Kwartierlijke Akademie* wordt afgesloten met zes bijlagen (258-289), een opgave van gebruikte bronnen en literatuur (290-315), een lijst van afkortingen (316-320) en een inhoudsopgave (321). Van de bijlagen vormt de eerste eigenlijk de korte redactie van de A- en B-lijst: zij bevat dezelfde namen, maar nu zonder toelichtende aantekeningen. In de tweede bijlage zijn de aan de Akademie verdedigde disputaties opgesomd, alfabetisch gerangschikt naar de respondenten (en kennelijk met uitzondering van de 'disputationes pro gradu'). Naar mijn mening zou ordening naar de praesides en naar het tijdstip van verdediging de voorkeur hebben verdiend: zo zou misschien wat meer licht zijn geworpen op het Nijmeegse onderwijs. Uit bijlage 3 blijkt dat de meeste Nijmeegse studenten rechten hebben gestudeerd (46 van de 91 van de A-lijst). Voorts maakt deze bijlage duidelijk dat de Akademie na 1669 nog slechts veeteerde. In bijlage 4 gaan Van den Boom en Driessen na welke Nijmeegse studenten ook aan andere universiteiten hebben gestudeerd dan wel elders zijn gepromoveerd. In bijlage 5 geven zij een overzicht van 'Plaatsen van herkomst van de studenten van de Kwartierlijke Akademie te Nijmegen' (de stad zelf leverde met 44 van de 143 de meeste studenten, Arnhem was met 16 een goede tweede) en in bijlage 6 sommen zij de namen op van 54 'Nijmegenaren, die tussen 1650-1680 aan een instelling van hoger onderwijs gestudeerd hebben, maar niet in de voorlopige lijst voorkomen'. Zij achten het namelijk 'waarschijnlijk dat een aantal van hen in Nijmegen de studie begonnen is of beëindigd heeft' (12). De eerste veronderstelling ligt mijns inziens meer voor de hand dan de tweede.

Theo Veen

Douglas J. den Uyl, *Power, State and Freedom. An Interpretation of Spinoza's Political Philosophy* (Philosophia Spinozae Perennis V; Assen: Van Gorcum, 1983, ix+ 172 blz., f30,—, ISBN 90 232 1972 4).

Er valt de laatste jaren een toenemende belangstelling te constateren voor Spinoza als politiek filosoof. De reeks van publikaties die hiervan de uiterlijke verschijning vormt, is door de Amerikaanse filosoof Den Uyl op zinvolle wijze met één vermeerderd. Nu doet de vermelding dat de auteur filosoof is (bovendien een ethicus, en wat Spinoza betreft leerling van de metafysicus Lee Rice), de historicus het ergste vermoeden. In deze vrees in het algemeen niet ongegrond, in dit geval wordt hij niet bewaarheid. Den Uyls reconstructie van Spinoza's politieke theorie is weliswaar zo ahistorisch als maar mogelijk is, het resultaat van de reconstructie echter is een lezing van de beide politieke traktaten die wonderwel aansluit bij de Spinoza-interpretatie die de laatste tijd onder historici aan kracht wint¹.

1. E.O.G. Haitsma Muijer, *Constitutioneel republikanisme en de mythe van Venetië in het 17e eeuwse Nederland* (Amsterdam, 1978) hfst. V; Q. Skinner, 'Negatieve vrijheid. Filosofische en historische perspectieven', *Theoretische Geschiedenis*, XI (1984) 3-33.

Den Uyls methode steunt op twee pijlers: de analytische reconstructie en het ontwarren van inconsistenties in de Spinoza-literatuur. Hij beoogt Spinoza's beweringen over politiek te presenteren als logisch gevolg van beginselen die hij uit het werk van Spinoza heeft geïsoleerd. Den Uyl laat zich daarbij leiden door de wens een tweetal paradoxen in de Spinoza-literatuur op te lossen: a) het probleem van Lewis Feuer dat Spinoza zowel een liberaal als een absolutist zou zijn; b) het probleem van twee theorieën over staatsvorming, een contractuele in de *Tractatus Theologico-Politicus* (1670) en een evolutionaire in de *Tractatus Politicus* (geschreven ± 1675, posthuum verschenen 1677).

Ik zal nu kort Den Uyls theorie uiteenzetten, vervolgens aangeven waarom deze' theorie zo bruikbaar is, ook voor historici, tenslotte enkele punten van kritiek naar voren brengen.

Volgens de auteur is de stelling van Spinoza dat 'ieders recht zover strekt als zijn macht' de sleutel tot de theorie. De identificatie van recht en macht maakt allereerst Spinoza's positie ten opzichte van het natuurrecht duidelijk. Recht is niet het *dictamen rectae rationis*, maar wordt, op grond van de basisformule, een naturalistische categorie. Zo valt het goddelijk recht samen met de natuurwetten (dat is, de macht van de natuur indachtig het *Deus sive Natura*). Voor de mens, als deeltje van de natuur, geldt dat hij zich gedraagt volgens de wetten der natuur (determinisme) en bijgevolg is alles wat de mens doet rechtens. Dit is geen nieuws. Den Uyl gaat nu verder door een tweetal onderscheidingen te introduceren. In de eerste plaats stelt hij dat Spinoza zijn naturalisme volhoudt tot en met de constructie van zijn staatsbegrip. Pas in de laatste fase, wanneer het er om gaat een onderscheid te maken tussen goede en slechte staatsvormen, komen er normatieve overwegingen aan te pas. In de tweede plaats maakt hij een onderscheid tussen wat hij noemt het absolute en het intermediaire moment van het staatsvormingsproces. Hij geeft daarmee aan dat Spinoza op twee wijzen over staatsvorming spreekt, namelijk over staatsvorming *ab initio* waarbij de passies de mens tot samenwerking en tot het accepteren van autoriteit brengen, daarnaast over staatsvorming in historische situaties waarin mensen in overeenstemming met de rede (onder invloed van charismatisch leiderschap (Mozes) en/of van groepsdwang) hun recht en daarmee hun macht aan een soeverein overdragen. Den Uyl kan op grond van deze laatste onderscheiding aannemelijk maken dat Spinoza's staatsvormingstheorie consistent is (tussen de beide tractaten is er geen theoretisch verschil maar een verschil in perspectief). Bovendien blijft Spinoza trouw aan zijn naturalistische uitgangspunt. Er is geen universele rationaliteit nodig om de constructie te dragen, zoals bij Hobbes. Mensen kunnen, ook al zijn zij puur gepassioneerd, of slechts ten dele redelijk, toch tot staatsvorming komen. Machiavelli's 'half mens, half dier' is als psychologische veronderstelling voldoende, realiseert men zich, ook al maakt Den Uyl daarvan geen melding. Evenmin geeft hij aan dat Spinoza's opvatting over redelijkheid in zijn tijd ook door bijvoorbeeld De la Court wordt verdedigd. Het zij de filosoof vergeven, het versterkt wel het vertrouwen in zijn reconstructie.

Op verschillende plaatsen benadrukt Spinoza dat hoe absoluter de macht van de staat deste 'beter' (lees: stabielere en harmonieuzere) de staat is. Hoe is dit mogelijk voor Spinoza als filosoof van de vrijheid? Het is voor het doel van zijn boek plezierig dat Den Uyl zich met betrekking tot dit probleem onthoudt van metafysische beschouwingen, maar voortgaat met de zorgvuldige textuele analyse van de beide tractaten. De literatuurverwijzingen, en het intellectuele peetvaderschap van Rice, maken overigens duidelijk dat Den Uyl omtrent Spinoza's metafysica niet onkundig is, maar hij toont aan dat het zonder dat ook kan. Want, is zijn analyse, wat betekent politieke vrijheid voor Spinoza? Politieke vrijheid is vrede, veiligheid en harmonie, en is dus ipso facto beter gewaarborgd naarmate de staat

sterker is; dat wil zeggen, naar mate de macht der individuen (en daarmee hun recht) vollediger is overgedragen aan de soeverein. Verdeelde soevereiniteit, factiestrijd, zijn niet bevorderlijk voor een sterke staat. De macht van de staat is echter niet een macht uit hoofde van een contract, want omdat ieders recht zo ver strekt als zijn macht, is het ieders recht een contract te verbreken wanneer hij daartoe de macht heeft. De soeverein dient derhalve voortdurend zijn heerschappij te bevestigen. Dit kan door het inboezemen van vrees. Veel effectiever is het evenwel de onderdanen uit vrije wil tot gehoorzaamheid te brengen. Kortom, legitieme heerschappij is de basis van een effectieve staat. Nogmaals, niet omdat het moreel zo mooi is, maar omdat het zo effectief en efficiënt is.

Morele overwegingen doen hun intrede pas, als het er om gaat de beste staatsvorm aan te wijzen. Hier is Spinoza nog steeds relativist. Wat het beste is, hangt mede af van de omstandigheden, maar het normatieve beginsel is: de staat als instrument van de vrijheid.

In een appendix geeft Den Uyl tenslotte een interessante beschouwing over de verhouding van Hobbes tot Spinoza. Onder verwijzing naar het moderne Hobbes-debat lokaliseert hij het voornaamste verschil tussen beide zeventiende-eeuwers in hun verschillende appreciatie van het onderscheid tussen descriptie en prescriptie. Hobbes' theorie is van meet af aan normatief geladen. Het natuurrecht is voor hem een stelsel van voorschriften. Daaraan dankt Hobbes, zo meent Den Uyl, ook de grote aandacht in onze tijd. Ook wij worstelen met de verwevenheid van descriptie en prescriptie.

De historicus zal vooral echter willen weten wat kennis van het politieke werk van Spinoza bijdraagt aan het inzicht in de zeventiende eeuw. De reconstructie van Den Uyl is een onafhankelijk bewijs van de stelling dat Spinoza vooral moet worden gezien als een exponent van de republikeinse traditie. Zijn basisinzichten in het politieke proces zijn veeleer Machiavellistisch dan Hobbesiaans. De verwantschap met De la Court is voor de oplettende lezer ook evident. Daarnaast valt evenwel te bedenken dat er ook verschillen zijn - soevereiniteit, vooruitgangsgedachte - verschillen die voor historische plaatsbepaling van Spinoza van belang zijn.

H.W. Blom

R. Buyck, *De magistraat van Eeklo. Bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van de 18de eeuw* (Historische uitgaven LXIII; Brussel: Gemeentekrediet van België, 1982, 383 blz., BF750,—).

De opzet van deze studie was nagaan in hoeverre er een correlatie was tussen de uitoefening van het schepenampt en een al dan niet economisch sterke positie. Een diepgaande analyse van de economische situatie van de schepenen vormt dan ook de hoofdmoot van het werk (deel II), naast de sociale status (deel III) en de eventuele machtsconcentratie (deel IV). Een eerste deel bevat het politiek, sociaal en economisch kader en de evolutie van het schepenampt te Eeklo, een stad die getypeerd kan worden als een beperkte stedelijke kern levend van en voor een agrarisch achterland.

De economische positie van de schepenen, ingedeeld in schepenen-landbouwers en schepenen-niet landbouwers, waarbij de laatsten nog eens in homogene beroepsgroepen zijn onderscheiden, wordt vergeleken met die van de volledige beroepsgroep waartoe ze behoorden en met de totale bevolking, hetzij landelijk, hetzij stedelijk. Om dit laatste te kunnen realiseren heeft de auteur tienjaarlijkse doorsneden van de bevolking gemaakt, terwijl de hoofdbronnen voor de economische positie de jaarlijkse belastinglijsten en de staten van goed waren. Voor de stedelijke schepenen zijn achtereenvolgens de be-